

VALDOVO PAVEIKSLAS LITERATŪROJE

Renesanso epochos filosofas ir Italijos politinis veikėjas Nikolas Makiavelis labiausiai išgarsėjo savo politiniu traktatu „Valdovas“. Jame jis vienas pirmųjų pavaizdavo absoliutaus valdovo, kaip teigiamo žmogaus, paveikslą. Nors iš istorijos žinome, kad absoliutizmas daugelyje šalių sukėlė gilią krizę, išprovokavo masines revoliucijas ir ilgainiui buvo pakeistas parlamentiniu valdymu, tačiau N. Makiavelis savo idėją grindžia tuo, kad viskas, kas naudinga visuomenei ir valstybei, yra morališkai ir priimtina, nes kilnus tikslas gali pateisinti net ir drastiškiausias priemones. Vis dėlto toks požiūris į valdovą yra būdingas toli gražu ne visiems Renesanso laikotarpio kūrėjams. Pavyzdžiui, LDK Renesanso poetas Jonas Radvanas herojiniame epe „Radviliada“ kuria moralinius principus išlaikančio valdovo paveikslą, kuriam svarbiausia yra ryžtingai įsipareigoti ginti tėvynę, o ne bet kokiomis priemonėmis įtvirtinti savo valdžią. Savo ruožtu Renesanso saulėlydžio dramaturgas Viljamas Šekspyras tragedijoje „Hamletas“ vaizduoja valdovą, kuris trokšdamas valdžios praranda žmogiškumą ir tokiu būdu pasmerkia save bei kitus pražūčiai.

J. Radvano kūrinyje „Radviliada“ vaizduojamas stiprus valdovas, kurio prioritetas yra pareiga tėvynei ir moralinių principų išlaikymas net ir sunkiausiais gyvenimo momentais. Tokiam valdovui svarbiausia yra ne valdžia ir ne iš jos ateinantys turtai, o šalies garbė ir valstybės piliečių gerovė. Poemoje aprašomas Livonijos karas, vykęs 1558-1583 metais. Šiame kare Lietuva ir Lenkija kovojo dėl Livonijos prieš Maskvos kunigaikštystę. Tuometinis Rusijos caras Ivanas IV Rūstusis norėjo pulti Vilnių, tačiau Mikalojaus Radvilos Rudojo kariuomenė maskvėnus sutriuškino Ulos mūšyje. Tai buvo didžiausia Radvilos Rudojo pergalė, jis vadinamas Vilniaus išgelbėtoju. Be to, Radvila Rudasis nepritarė Liublino unijai, šią sąjungą su Lenkija laikė Lietuvos valstybės pabaiga, kadangi po jos Lietuva prarado dalį žemių, tapo provincija, paspartėjo polonizacijos procesas. J. Radvanas savo kūrinyje sukurtu Radvilos Rudojo paveikslu siekė parodyti tobulo valdovo portretą, kuriam savo tėvynės interesai yra svarbiausias prioritetas ir jis yra visada pasiryžęs juos ginti. Panegirikoje šis didikas vaizduojamas kaip drąsus, valstybei atsidavęs, morališkai stiprus ir pamaldus valdovas. Jo geriausios savybės išryškėja sapno epizode, kai karvedys sapnuoja Vytautą, kuris kritikuoja balius, bijančius ginti šalį, ir Radvilą Rudąjį iškelia kaip tikro patrioto ir valdovo idealą: „Tujai, viltie Lietuvos, atsidavusi mūsų valstybės saule <...> Ženk, kur žindyvė Drąsa tau rodo, ir vykdyk, ką dirbti liepia ji garbei tėvų ir lietuvių istorijos labui!“ Šia citata pabrėžiama pareigos šaliai svarba: valdovas, įsipareigodamas pats ginti Lietuvą, savo pavyzdžiu gali įkvėpti ir kitus ją ginti bei šia kova pelnyti garbę tiek sau, tiek ir visai tautai. Radvilos Rudojo

pavyzdys išaukštinamas ir opozicija tarp jo bei savo valstybės nenorinčių ginti lietuvių: jei pirmasis vadinamas „Lietuvos viltimi“ ar „valstybės saule“, tai pastarieji apibūdinami neigiamais epitetais („menkesni“, „ištižusio kraujo vaikaičiai“). Stiprūs Radvilos Rudojo moraliniai principai išryškėja ketvirtoje poemos dalyje: net senatvė ir draugų atkalbinėjimai jo nesulaiko ir jis drąsiai stoja į mūšį. Jis gyvena pagal tikro kario kodeksą – nėra didesnės garbės kaip mirti ginant tėvynę. Vis dėlto retoriniais sušukimais ir nutylėjimais („O, koks traptis žmogaus gyvenimas! Griežtas likimas!..“) pripažįstama, kad net ir didingiausi valdovai yra bejėgiai prieš laiką. Bet net ir mirties valandą Radvila išlieka pamaldus patriotas: pripažįsta Dievo visagalybę ir meldžiasi už savo valstybę. Taigi, J. Radvano herojiniame epe „Radviliada“ kuriamas patriotiško ir morališkai stipraus valdovo paveikslas.

Ne visi Renesanso epochos [500 žodžių riba] rašytojai vaizduodavo heroizuotą valdovo paveikslą, t. y. beydžius, visus likimo išbandymus atlaikančius valdovus. Vienas garsiausių anglų ir Vakarų Europos rašytojų V. Šekspyras dramoje „Hamletas“ aprašo valdovą, kuris pasiduoda valdžios ir galios troškimui bei griebiasi neadekvačių priemonių savo tikslui pasiekti. Šios priemonės ne tik neatneša naudos valstybei, o kaip tik kuria chaosą ir destrukciją šalyje. Renesanso laikotarpiu buvo orientuojamasi į žmogų, jis buvo matomas kaip atskiras pasaulis (mikrokosmosas). Šekspyras pirmasis Vakarų literatūroje detaliai tą mikrokosmosą aprašė, t. y. atliko detalią žmogaus psichologijos analizę. Karaliai ir valdovai jo kūriniuose yra ne didingi herojai (kaip Radvila Rudasis „Radviliadoje“), o vidinių prieštaravimų kamuojami žmonės, kurie, vedini savanaudiškų paskatų, gali imtis net ir pačių drastiškiausių priemonių: brolių žudystės, keršto. Tokio valdovo pavyzdys „Hamlete“ yra pagrindinio veikėjo Hamleto dėdė Klaudijus. Šio karaliaus tikslas – bet kokiomis priemonėmis gauti ir išlaikyti valdžią. Iš pradžių jis nužudo brolių ir veda velionio žmoną, vėliau, Hamletui bandant išsiaiškinti tėvo žudiką, jis veidmainiauja bei į apgaulės mechanizmą įtraukia ir savo pavaldinius. Klaudijaus dviveidiškumas geriausiai atsiskleidžia jo monologe: nors matome, kad karalius gailisi savo poelgio („Ir slegia pats pirmasis prakeikimas:/Užmušti brolių!“), tačiau jis yra veikiamas keršto baimės, todėl, iš tiesų, jis šia „atgaila“ labiau stengiasi save paguosti, netgi pateisinti, nei išpirkti savo kaltę. Tai rodo paskutiniai monologo žodžiai („Gal viskas bus gerai.“). Galiausiai, pajutęs grėsmę iš savo sūnėno, Klaudijus sumano pastarąjį pražudyti (užnuodija vyną, kurį atsitiktinai išgeria karalienė), neužkerta kelio, kad Laertas užnuodytų rapyras. Valdžios ir galios siekimo beprasmybė atskleidžiama opozicija tarp visuomenės nužemintųjų ir negarbingai įtakos siekiančiųjų: „Tuomet mūsų elgetos yra kūnai, o mūsų valdovai ir išsitempę herojai tėra tų elgetų šešėliai.“ Šia citata parodoma, kad toks tuščiagarbių elgesys naikina gerovę. Kūrinio pabaigoje, įvykus kovai, kurios metu miršta ir Hamletas, ir Laertas, ir

Gertrūda, ir netgi pats Klaudijus, į Daniją atvykusio Norvegijos princo Fortinbraso žodžiai („Tie kūnai skelbia mums žudynių šturpą“) ir jo pasiuntinio retorinis sušukimas („Kraupus tas vaizdas!“) liūdnai konstatuoja, kad valdžios troškimo pasekmės – daugybė mirčių. Taigi, V. Šekspyro „Hamlete“ valdžios ištroškęs ir pačias drastiškiausias priemones šiam tikslui pasiekti pasiryžęs naudoti valdovas griaua ir savo, ir aplinkinių gyvenimus.

Akivaizdu, kad N. Makiavelio aprašytas absoliutaus ir visišką veiksmų laisvę turinčio valdovo, kaip valstybės ir visuomenės gerovės garanto, portretas yra labiau teorinis nei įgyvendinamas realybėje. Dažniausiai drastiškų priemonių besigriebiantis valdovas ne tik nesugeba sukurti klestinčios valstybės, bet ir tampa visa griauinančiu tironu. Toks valdovas vaizduojamas V. Šekspyro „Hamlete“, kur valdžios ištroškęs karalius praranda moralinį sąmoningumą ir pražūčiai pasmerkia ne tik save, bet ir aplinkinius. Savo ruožtu J. Radvanas „Radviliadoje“ sukuria visiškai kitokį valdovo paveikslą: kūrinyje vaizduojamas moralinius principus išlaikantis kunigaikštis, kuriam tėvynės laisvė yra svarbesnė už valdžios išlaikymą bet kokiomis priemonėmis, o tai leidžia išlikti valstybei iškilus didelei grėsmei.